POLİTİK SÖYLEMDE KADIN: 1980'Lİ YILLARIN MECLİS TUTANAKLARINDA KADINLARA İLİŞKİN SÖYLEM

POLITICAL DISCOURSE REGARDING WOMEN'S ISSUES: DISCOURSE REGARDING WOMEN IN THE PARLIAMENTARY RECORDS

ЖЕНЩИНА В ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ: КРАСНОРЕЧИЕ ЖЕНЩИНЫ В ПАРЛАМЕНТСКИХ РАЗБИРАТЕЛЬСТВ В 1980-х г.

Elif Gazioğlu Terzi*

ÖZET

Bu makale, 1980'li yıllarda Türkiye siyasal hayatına hakim olan, toplumsal cinsiyete dair politik söylemi incelemektedir. İnceleme için, Türkiye'nin en önemli resmi kurumlarından biri olan ve "halkın temsilcisi" olma niteliğiyle de toplumun prototipini teşkil eden TBMM'nin 1984-1990 yılları arasındaki tutanakları taranarak, bu dönemde, özellikle kadınların seçme-seçilme haklarının yasalaştırılmasının yıldönümü vesilesiyle yapılmış olan milletvekili konuşmaları Eleştirel Söylem Analizine tabi tutulmuştur. Çalışma, söz konusu dönemin meclisine hakim olan, kadınlara yönelik politik söylemin kimi zaman patriyotik ve kimi zaman cinsiyetçi bir dil etrafında örülmüş olduğuna işaret etmektedir. Makalenin bir amacı, 1980'li yıllar boyunca meclise hakim olan, kadınlara ilişkin söylemlere ışık tutmak iken, bir amacı da bu sürecin kendisinden sonraki dönemlere ne tür bir söylemsel miras bıraktığını anlamaktır.

Anahtar Sözcükler: toplumsal cinsiyet, kadın, politik söylem, eleştirel söylem analizi

ABSTRACT

This article investigates the political discourse regarding gender which dominated Turkish political arena during 1980s. For the investigation, the Turkish parliamentary records between 1984 and 1990 were subjected to Critical Discourse Analysis to explore discriminatory discourses towards women. The article has concluded that the parliamentary debates during the period were not only occurred within a sexist discursive context but also they were interwoven with quite patriotic and sexist discourses.

Keywords: gender, women, political discourse, critical discourse analysis

АННОТАЦИЯ

Эта статья раскрывает гендерный вопрос в политической дискурсе Турции в 1980-х г. Для анализа были взяты наиболее важные государственные учреждения Турции, которые являются одним из прототипов общества из «народных представителей», составляющей парламент в 1984-1990 году г. В этот период

* . Yrd. Doç. Dr., Ardahan Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.

женщины были избраны и имели права, что одвергается критическому анализу. Изучение рассматриваемого периода, в котором доминирует парламент, политический дискурс по отношению к женщинам. Цель этой статьи, показать роль женщины в парламенте 1980-х , женский вопрос в политическом дискурсе. В международном вопросе, ораторское искусство как объект этого процесса на следующий период.

Ключевые слова: гендер, женщины , политический дискурс, критический анализ дискурса

Giriş

Bu makale, 1980'li yıllarda Türkiye siyasal hayatına hakim olan, kadınlara dair politik söylemi incelemektedir. İnceleme için, Türkiye'nin en önemli resmi kurumlarından biri olan ve "halkın temsilcisi" olma niteliğiyle de toplumun prototipini teşkil eden TBMM'nin 1984-1990 yılları arasındaki tutanakları taranarak, bu dönemde, özellikle kadınların seçme-seçilme haklarının yasalaştırılmasının yıldönümü vesilesiyle yapılmış olan milletvekili konuşmaları Eleştirel Söylem Analizine tabi tutulmaktadır. Çalışma, söz konusu dönemin meclisine hakim olan, kadınlara yönelik politik söylemin kimi zaman cinsiyetçi ve kimi zaman patriyotik bir dil etrafında örülmüş olduğuna işaret etmektedir. Makalenin bir amacı, 1980'li yıllar boyunca meclise hakim olan, kadınlara ilişkin söylemlere ışık tutmak iken, bir amacı da bu sürecin kendisinden sonraki dönemlere ne tür bir söylemsel miras bıraktığını anlamaktır.

Çalışma, genelde Türkiye siyasi tarihine, özelde ise kadınlara ilişkin toplumsal ve siyasal gelişmelere damga vurmuş önemli bir süreç olan seksenli yıllarda, siyasi arenaya egemen olan kadınlara dair politik söylemi, meclis tutanakları üzerinden incelemektedir. Türkiye'de 1980'ler, "kadın hakları, kadın-erkek eşitliği, kadının ikincil statüsü" gibi toplumsal cinsiyete ilişkin literatürde merkezi yer tutan kavramların meclis çatısı altında telaffuz edilmeye başlandığı dönemi imlemekle birlikte, bu analizin göstereceği üzere, aynı dönemde meclise hakim olan söylemler, bu literatürün getirdiklerinden oldukça farklıdır.

Türkiye'de meclis tutanaklarına dayanan çok sayıda akademik çalışmadan söz edilebilir. Gerçekten de, sosyal bilimlerin farklı dallarında verilen ürünler içinde meclis tutanaklarının taranması yöntemine dayanan çalışmaların çokluğu dikkat çeker. Bunların arasında en çok siyaset bilimi (Avcı, 1999; Yaramiş, 2012), tarih (Alpaslan, 2013; Küçük, 1998) ve hukuk (Akın, 2000; Bayrak, 2007) alanındaki çalışmalar göze çarpmaktadır.

Meclis tutanakları, hükümet programları, parti tüzükleri gibi resmi söylemin taranacağı belgelerin sosyolojik araştırmalardaki yeri ise, belki de yukarıda sayılan sosyal bilim dallarından çok daha önemli, hatta hayatidir. Çünkü meclis, hükümet, parti gibi kurumlar, çok boyutlu ve karmaşık toplumsal yapıların tezahürleridir; dolayısıyla bu kurumların işleyiş mekanizmalarını ve mantığını sunan dokümanların incelenmesi, mevcut toplumsal yapının anlaşılmasında büyük rol oynar. Nitekim, bu tür kurumların incelenmesine dayanan sosyolojik çalışmaların önemli bölümü toplumları, toplumların yapılarını, işleyişlerini, toplum-birey ilişkilerini ve bu ilişkilerin resmi-siyasi arenada nasıl üretildiği ve yeniden üretildiğini anlama gayretindedir (Örgün, 1998).

Öte taraftan, toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmaları son yıllarda sosyolojik araştırmalar içinde kendisine hızlı ve sağlam bir yer edinmiş olmasına rağmen, Türkiye'deki resmi kurumların kadınlara ilişkin görüşlerine, uygulamalarına, toplumsal cinsiyete bakış açılarına ve bunların dolaylı ya da dolaysız olarak yansıdığı söylemlerine dair çalışma yok denecek kadar azdır. Mecliste görev almış olan kadın milletvekilleri ya da çeşitli hükümetler döneminde kadınların toplumsal ve siyasal hayattaki konumlarına dair çalışmaların varlığından söz edilebilse de (örneğin Akgül Şahin, 2008; Berksü, 2000; Arı, 1998), özellikle resmi kurumların politik söylemlerinde kadınlara yönelik yaklaşımın incelenmediği, akademik alanda bu konuda önemli bir boşluğun olduğu görülmektedir. Bu bağlamda bu çalışma, sözü edilen boşluğun doldurulmasına katkı sunma gayreti içindedir. Bunu da, böylesi bir çalışma için en uygun araştırma yöntemi olarak, Eleştirel Söylem Analizi ile yapmaktadır. Çalışmanın bundan sonraki bölümü, sosyolojik bir araştırma yöntemi olarak Eleştirel Söylem Analizine ayrılmıştır.

Eleştirel Söylem Analizi

8 Haziran 2011 tarihinde "Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı"nın yerini "Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı" aldı. Bu, basit bir isim değişikliği miydi? İlk bakanlığın isminden "kadın" çıkarılınca geriye ne kalıyor, aynı isme "sosyal politikaları" ekleyince bu bakanlık neye dönüşüyordu? Ve bu isim değişikliği bizlere ne anlatıyordu? Söz konusu değişiklik henüz bir olasılık iken başlayan tartışmalar, bakanlıkların isimlerine yoğunlaşıyor, söylem düzeyinde gerçekleşecek böylesi bir değişikliğin, kadınlar açısından yaratacağı olumsuzluklara işaret ediliyordu.[1] Tartışmalara göre bakanlığın adından "kadın"ın kaldırılması, kadının birey olarak resmi düzeyde yok sayılacağını ifade etmekte; kadınlarla ilgili konuların aile bakanlığına devri, kadının yalnızca aile içindeki varlığının onaylanması ve kadınların aile dışındaki sorunlarının yok sayılması anlamına gelmekteydi. Bu bağlamda, kadın-erkek eşitliğini sağlamak amacıyla politika üretmekle görevli Türkiye'nin ilk ve tek resmi mekanizması olan Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün yeni bakanlığa bağlanması da, bu öngörülerin haklılığına işaret eden bir uygulama olarak yorumlanmıştır. Sonuç olarak isim değişikliği, sadece isim değişikliği değildir. Her türlü işaretli, sözlü ya da yazılı ifade gibi o da belli bir bakış açısının ürünüdür.

Bununla ilgili olarak Anne Phillips, klasik siyaset metinlerinden örnek verir; bu metinlerde kullanılan ve toplumsal cinsiyet açısından uzun yıllar tarafsız olduğuna inanılan "rights of man (erkek/insan hakları)" ifadesi, "rights of women (kadın hakları)" ifadesini dışladığı oranda, kadınları siyaset teorisinin de pratiğinin de uzağında tutar (1995: 11). Söylemin gerçekliği nasıl manipüle ettiği ve yeniden ürettiğine dair iyi bir örnek olan "rights of man" ifadesi, toplumsal cinsiyet açısından tarafsız görünen meselelere ilişkin tartışmalarda, tartışmanın kavramlarını erkekliğin belirlediğini göstermesi açısından da önemlidir (Phillips, 1995: 14).

[1] . Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu'nun Kadından Sorumlu Devlet Bakanlığı yerine Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı kurulması girişimlerine gösterdiği tepki ve benzer şekilde çeşitli kadın derneklerinin, bakanlığın kurulmasının ardından yaptıkları açıklamalar, bu tartışmalara örnek teşkil etmektedir. Söz konusu tepkilerin metinleri için bakınız: Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler (2011).

Bakanlığa verilen ismi de, bir zihniyet değişiminin ifadesi olarak okumak, bu makalenin araştırma yöntemi olarak başvuracağı Eleştirel Söylem Analizi (buradan itibaren ESA), ile mümkündür. ESA, bir toplumsal pratik olarak tanımladığı söylemi, isimlendirmelerin yanı sıra, diyalog ve sohbet gibi günlük dil pratiklerinde olduğu kadar, siyasetçilerin kalabalıklara seslenişlerinde veya resmi belgelerde yer alan ifadelerde bulan ve inceleyen bir araştırma metodu olarak öne çıkar. 2011 yılında gerçekleşen bakanlığın ismindeki değişikliğin, Türkiye'nin 1980'li yıllardan itibaren tanık olduğu hızlı zihinsel dönüşümlerin bir uzantısı olduğunu gösteren de ESA yöntemidir. Söz konusu isim değişikliğine uygulanan ESA'nın sonucu bize, "kadının yok sayılması" şeklinde tezahür eden cinsiyetçi yaklaşımın, resmi düzeyde söylem aracılığıyla nasıl yeniden üretildiğini gösterir.

Esasında seksenlerle ilgili her türlü araştırma, o dönemi anlamaya katkı sunmakla kalmaz, aynı zamanda kendisinden sonraki süreci nasıl şekillendirdiğini görmemizi de sağlar. Bu anlamda bu makale, Türkiye'nin en önemli resmi kurumlarından biri olan TBMM'de kadınlara ilişkin görüşmelere 1980'li yıllar boyunca hakim olan söylemleri analiz ederken, bu sürecin kendisinden sonraki dönemlere ne tür bir söylemsel miras ve düşünsel altyapı bıraktığını çözümlemeyi amaçlamaktadır.

ESA 1970'lerin sonlarından itibaren bir araştırma yaklaşımı olarak geliştirilmeye başlandığında, büyük olasılıkla bu kadar yaygın bir kullanım alanına ulaşacağı tahmin edilmiyordu. Temelleri Teun A. Van Dijk (1993; 1995; 2001) ve Norman Fairclough (1989; 1997; 2001) gibi, çalışmaları daha çok dilbilim/göstergebilim alanlarında yoğunlaşan düşünürler tarafından atılan ESA, çok kısa bir sürede oldukça geniş bir araştırma alanında kullanılmaya başlandı. Bu alanların en yenilerinden olmakla birlikte, toplumsal cinsiyet çalışmaları da kısa sürede ESA'nın sıkça kullanıldığı bir araştırma alanı haline geldi (örn. Annandale ve Hammarström, 2011; Duman, 2007; Lazar, 2007; Şimşek, 2012).

Van Dijk, "eleştirel bir duruş" anlamı yüklediği ESA'yı yazılı ya da sözlü metinleri incelemek için kullanılan özel bir yaklaşım olarak tanımlar (van Dijk, 1995: 17). Toplumsal yapı ve dil arasında karşılıklı bir ilişki olduğunu varsayımına dayanan ESA'ya göre toplum yapısının dil üzerindeki şekillendirici etkisi gibi, dil de topluma etki etmektedir (Fairclough, 1989: 37). Burada söylem de, dil aracılığı ile belli bir dünya görüşünü temsil eden araç anlamında kullanılır (Fairclough, 2001: 129). Esasında söylem, en basit tanımıyla, dilin, belirli anlamlara gelecek şekilde kullanımıdır. Birbirinden farklı bir çok alana hakim olan, farklı ifade şekilleri, kelime hazneleri, hatta farklı gramer yapılarıyla o alanın kendine has özelliklerini yansıtan dilsel bir yapı anlamında kullanıldığında, sayısız söylemden bahsedilebilir; bilimsel söylem, hukuki söylem, politik söylem gibi. ESA'nın argümanında belirleyici olan ise, söylemin yalnızca bir dil, bir ifade şekli olmayıp, toplumsal olanın belli bir yorumunu sunuyor olmasıdır. Bu anlamda söylem, gerçekliğin doğrudan yansıması değil, gerçekliği belli bir bakış açısından yeniden kuran bir güçtür (Fairclough and Wodak 1997).

Van Dijk'a göre ESA, söylemin, toplumdaki eşitsizlik ve iktidar ilişkilerini nasıl beslediğine ve bunları nasıl yeniden ürettiğine odaklanmasının bir gereği olarak, söylemi belli bir sosyo-politik ve eşitlikçi bilinçle inceleyen bir yaklaşımdır (van Dijk, 1995: 17). ESA çoğunlukla, söylem düzeyinde hayata geçirilen ya da söylem aracılığıyla meşrulaştırılan, toplumsal cinsiyet, sınıf, ırk, milliyet, cinsel yönelim, din, yaş gibi toplumsal ilişkiler içindeki egemenlik yapıları kuran unsurlara bakar. Bu anlamda

cinsiyetçilik, ırkçılık, homofobi ve diğer ayrımcı toplumsal eşitsizlik formlarını ortaya çıkarmak için en uygun yaklaşımlardan birini oluşturur. (van Dijk, 1995: 18).

Söylem, ayrımcı zihniyet yapılarını gizleyebilen, manipüle edebilen ya da meşrulaştırabilen bir güç olduğu için amaç, analize tabi tutulmadıkça anlaşılamayan, metnin içinde gizli kalan, ayrımcı kanaat, inanç ve değer yargılarını ortaya çıkarmaktır. Sözü geçen ayrımcılıkları açık eden anlatıma ulaşabilmek için, söylemin eleştirel analizini yapan kişinin, onun, toplumsal olanı hangi kelimelerle, hangi ifadelerle temsil ettiğine bakması gerekir. Çünkü söylem, eşitsizliği kurarken ve onu yeniden üretirken, bu çalışmanın da göstereceği gibi, bazı ifadelere başvurur. Bu ifadeleri analiz eden kişinin açık bir politik pozisyonu vardır ve araştırdığı metinlerde eşitsizliği kuran dili ortaya çıkararak o dilin altında yatan hakimiyet ilişkilerine ışık tutmak amacındadır. Kısacası ESA'yı uygulayan analist eşitsizlik karşıtı olmak durumundadır (van Dijk, 1993: 253).

Bu makalenin odağında yer alan "politik söylem" ise, van Dijk'ın ifade ettiği şekliyle, hükümet görüşmeleri, meclis tartışmaları ve siyasetçilerin konuşmalarından oluşan siyaset alanını kapsayan söylemdir (van Dijk, 2001). van Dijk politik söylemi basitçe, "politikacılara ait söylem" olarak tanımlar (a.g.e.). Bu anlamda, başka toplumsal gruplar (örneğin politik öğrenci grupları) tarafından gerçekleştirilen politikaya dair söylemleri, politik söyleme dahil etmez. Politik söyleme ilişkin bir sınırlandırma da, bu söylemin yalnızca politik kurumlarda gerçekleşmiş olması şartıdır; politikacıların meclis, hükümet binaları, siyasi parti alanları gibi mekanların dışında gerçekleştirdikleri söylemler, politik söylem olarak değerlendirilemez (a.g.e.). Dolayısıyla bir söylemi politik söylem yapan, söylemin içeriğinden ziyade, içinde yer aldığı bağlamdır.

Türkiye'nin radikal dönüşümlere sahne olduğu seksenli yıllar, kendisinden sonraki on yılları da köklü bir biçimde etkilediği için, Türkiye siyasal hayatının önemli bir dönemini teşkil eder. Meclis tutanaklarını analize geçmeden önce, 1980'li yıllarda Türkiye'de kadınların konumuna kısaca göz atmak yerinde olacaktır. Çalışmanın bundan sonraki bölümü, analiz bölümünün daha iyi anlaşılması için, 1980'li yıllarda Türkiye'de kadınların konumuna ilişkin bir özetle devam edecek, ardından analiz bölümüne geçilecektir.

1980'ler Türkiyesi'nde Siyaset ve Kadınlar:

1980'lerde Türkiye hızlı bir siyasi, ekonomik ve kültürel değişim sürecine girdi. 1982'de kabul edilen yeni anayasa, getirdiği siyasi yasakların yanı sıra, siyasi partilerin kadın kollarını da ortadan kaldırmıştı. Şirin Tekeli'nin 1980'li yıllarda yürütülen ve söz konusu dönemin getirdiği toplumsal değişime ayna tutan araştırmalardan derlediği sonuçlara göre ise, seksenlerde toplum içinde gelir ve servet dağılımı da hızla bozulmuş ancak bu durum beraberinde bir toplumsal patlama getirmemişti (Tekeli, 2011: 21). Tekeli'ye göre bunun en önemli nedeni, aile gibi kurumların toplum üzerindeki etkisinin çok güçlü olmasıydı (a.g.e.). Bununla birlikte aile de seksenlere hakim olan değişimden nasibini alıyordu. Toplumsal cinsiyet ilişkilerini şekillendiren temel kurum olan ailede, ataerkil ilişki tipi hala ağırlıklı olmakla birlikte, bireyselleşme arayışı, bununla birlikte, kadın-erkek eşitliğine ve hatta ev içindeki geleneksel cinsiyetçi işbölümünün değişmesi gerektiğine dair inancın yayılmaya başladığı gözlenmekteydi (a.g.e.: 26).

1980'lerin tanık olduğu bir başka yenilik, kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği talebinin sokağa çıkarak kamusal alanda görünürlük kazanmaya başlamasıydı. Örgütlenen kadın grupları, devletin 1979'da imzaladığı Kadına Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın

Önlenmesi Sözleşmesini (CEDAW) uygulamaya koymamasını protesto etmek için 1985'te sokağa çıktılar. Aile içi şiddete karşı ilk kitlesel eylem de 1987'de gerçekleştirildi (Arat, 2008: 397-98; Uçan Çubukçu, 2004: 61-62). Farklı kültürel ve politik aidiyetlerden kadınların bir araya gelerek doğrudan kadınları ilgilendiren konuların etrafında örgütlenmeye başlamaları da yine seksenli yıllarda gerçekleşti. Başlarda dini ya da etnik talepleri olan "karma gruplar"a bağlı olarak ortaya çıkan bu örgütlenmeler zaman içerisinde bu gruplardan ayrılarak sadece kadınlara ilişkin taleplerin dile getirildiği kadın örgütlerine dönüştüler (Gazioğlu, 2010: 23-24).

Kadınlarla ilgili gelişmelerin söz konusu dönemde mecliste yankı bulduğunu söylemek güç olsa da, meclisin hükümet düzeyinde "kadın hakları" ile ilk tanışmasının seksenli yıllara rastladığını gözlemek mümkündür. Nitekim 1980'li yılların sonlarından itibaren meclise sunulan hükümet programlarında "kadın hakları" kavramına yer verilmeye başlanmış, bunu ilk gerçekleştiren de 1989 yılında Yıldırım Akbulut tarafından kurulup iki yıl görevde kalan 47. Hükümet olmuştu. Bununla birlikte, kadınlara yönelik politikaların devlet bünyesinde geliştirilmesi yolunda kurumsal ilk resmi adım 1987 yılında Kadına Yönelik Politikalar Danışma Kurulu ile atıldı. İlerleyen süreçte, 1989 yılında Başbakanlığa bağlı olarak kurulan Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı'nı, 1990'da kurulan Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü (KSSGM) izleyecekti. Seksenler aynı zamanda, hükümetin belirlediği kimi bakanlara Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanı unvanının vermeye başlandığı dönemdi.

Tek başlarına okunduklarında oldukça pürüzsüz ilerleyen bir sürecin ürünleri gibi görünen bu gelişmelerin, dönemin meclisine egemen olan söylemlerle birlikte değerlendirildiklerinde, esasında toplumsal cinsiyete yönelik oldukça sorunlu yargıların gölgesinde gerçekleşmiş oldukları görülür. Makalenin izleyen bölümü, söz konusu gelişmelerin arka planını oluşturan bu sorunlu zihniyet kalıplarını görünür kılmayı amaçlarken, seksenlerde meclise hakim olan bu kalıpların üç temel söylem üzerinden okunabileceğine işaret etmektedir.

Politik Söylemde Kadın

Türkiye 1980 yılının Ekim ayına, Bülent Ulusu tarafından kurulan ve sonraları "darbe hükümeti" olarak anılacak olan 44. Hükümet ile girdi. Hükümetin tamamen erkek vekillerden oluşması, 1980'li yıllar boyunca TBMM koltuklarına hakim olacak cinsiyet dağılımı hakkında ipucu veriyordu. 1980'ler boyunca toplamda 18 kadın milletvekilinin görev yaptığı meclis, tarihindeki ilk kadın bakan için, 1987 yılında kurulan ve iki yıl görevde kalan 46. Hükümeti bekleyecekti: İstanbul milletvekili İmren Aykut, Turgut Özal tarafından kurulan hükümette Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı olarak görevlendirilmişti. İmren Aykut, ardı ardına kurulan üç hükümette de tek kadın bakan olarak kalacaktı.

Ulusu hükümetinin görevde olduğu dönem dışında, 1980'li yıllara ait meclis tutanaklarına bakıldığında meclisin gündemine alınmış ve doğrudan kadınları ilgilendiren neredeyse tek konunun, 1934 senesinde kadınlara seçme ve seçilme hakkını veren yasanın yıldönümleri olduğu görülür. Bu konu, meclisin kadınlara ilişkin gündeminde o kadar yoğun bir yer kaplar ki, seksenler boyunca meclis tutanaklarında geçen toplam "kadın" sözcüğünün büyük bölümünün bu yıldönümlerinde telaffuz edildiği rahatlıkla söylenebilir. Mecliste kadınların görünürlük kazanmasına vesile olan bu yegane olayın, "50 küsur yıllık

bir siyasi hak" olmasının anlamı ve bu hakkın ele alınış tarzı ESA'ya tabi tutulduğunda, seçme-seçilme hakkının yıldönümlerinde mecliste yapılan konuşmalara üç temel söylemin hakim olduğu görülür. Bu çalışmanın adlandırdığı şekliyle bunlar:

1. Minnet söylemi,
2. Milli övünç söylemi ve
3. Patriyotik söylemdir.

1. Minnet Söylemi

Milletvekili Türkan Turgut Arıkan, 1984 yılında meclise şu soruyu yöneltiyordu: "Acaba 50 yıl sonra Türk kadını her yönüyle Ata'sına layık olabilmiş midir?" (Arıkan, 1984: 789)[2] Arıkan'a, kadınların seçme ve seçilme hakkını elde etmelerinin 50. yıldönümünde vekillere bu soruyu sorduran şey, bu hakkın kadınlara lütfedilmiş olduğuna dair duyduğu sarsılmaz inanç ve bu inancın yarattığı derin minnetti. Dönemin meclis tutanaklarında, kadınların seçme-seçilme haklarını elde etmelerine dair yapılan görüşmelere hakim olan temel söylemlerden biri "minnet söylemi"dir. Konuyla ilgili söz alan -meclis başkanı dahil- neredeyse tüm milletvekillerinin, konuşmalarına Mustafa Kemal Atatürk'e şükranlarını ileterek başlayıp, minnet ifadeleriyle konuşmalarını sonlandırdıkları görülür. Örneğin bir milletvekili, kadınların seçme seçilme hakkı elde etmelerinin 50. Yıldönümünde konuşmasına Atatürk'ün "pek çok Batılı ülkeleri bile şaşırtan cesur girişimi"ni selamlayarak başlar; bu yasal hakkı kadınlara Atatürk'ün vermiş olduğunu vurgulayarak devam eder ve sık sık alkışlarla kesilen konuşmasını 'Burada tekrar ve tekrar Atatürk'ü minnetle anıyoruz, kadınlar olarak" (Neriman Elgin, 1984: 783) diyerek noktalar. Benzer ifadeler, tüm konuşmalara egemendir: "(...) şu andaki toplumsal statümüzü, tamamıyla Ulu önderimiz Atatürk'e borçluyuz. Bu Yüce insanı huzurlarınızda bütün Türk kadınları adına en derin saygılarla ve bitmez tükenmez sevgilerle selamlıyorum" (İmren Aykut, 1984: 791). "Büyük Atatürk (...) devrimlerinin en önemlilerinden birisi olarak, Türk kadınına siyasal hakları 5 Aralık 1934'te tanınmıştır." (Göksel Kalaycıoğlu, 1988: 567) "'Eşit hak eşit meşinin' 50'nci yıldönümü münasebetiyle Türk kadınına bu hakları veren Ulu önderimiz Atatürk'e bir kez daha minnet ve şükranlarımı sunuyorum." (Işılay Saygın, 1984: 796) "(...) unutmamak gerekir ki, bu hakların sağlanması için, ülkenin başında, Atatürk gibi, çağdaş, ileriyi gören, kadının yerini anlayan bir talihin payı büyüktür. Bu nedenle, bu hakların alınmasında kadınların istemi ve kararı değil, devleti yöneten büyük bir insanın, öyle olması gerektiğine karar vermesi büyük bir rol oynamıştır. Kendisine şükran duyuyoruz." (Beytullah Mehmet Gazioğlu, 1989: 305)

Yapılan konuşmaların en belirgin özelliği, seçme-seçilme hakkının kadınlar tarafından kazanılmayıp, iktidar tarafından bu hakkın onlara verildiğine dair yoğun vurgudur. Bu vurgunun işaret ettiği şey, kadınların böyle bir hakkın gerekliliğine dair herhangi bir inanç sahibi olmamalarına, -ya da bu konuda oldukça bilinçsiz olmalarına- rağmen Atatürk'ün öngörüleri sayesinde, ileride toplumsal ve siyasal konumlarını güçlendirecek böyle bir yasaya kavuşmuş olduklarıdır. "Kadınlar adına" yapılan uygulamaların meşru altyapısını

[2] . Makale boyunca, meclis tutanaklarından yapılan alıntılarda, konuşmacının tam adı, tutanağın yılı ve alıntının yapıldığı sayfa verilmektedir. Alıntıların tam kaynağı ise, Kaynakça bölümünün sonundaki "Meclis Tutanakları Kaynakçası" bölümünde belirtilmektedir.

oluşturan bu söylem, bir çok örnekte, bir çok milletvekilinin ifadesinde olduğu gibi, kendisini açık eder: "Görülmektedir ki, Türk kadınına tanınan seçme ve seçilme hakkı Atatürk'ün Türk kadınına armağanıdır." (Neriman Elgin, 1984: 784)

Uluslaşma sürecinde yurttaşlık haklarının, kadınları da içerecek şekilde düzenlenmesi ve bunun devlet eliyle yapılması, Türkiye'ye özgü bir uygulama değildir. Öte taraftan, 20. yüzyılda hız kazanan ulus-devletleşme sürecinin iktidara taşıdığı rejimlerde, kadınların siyasal katılımları durağan kalmamış, başlarda yüksek olan katılım oranları giderek azalmıştır. Buna paralel bir gelişme de, bu süreçte "kadın haklarının gerçekleştirilmesi" söyleminin yerini "hakların verilmesi" söylemine bırakmasıdır (Çağatay ve Soysal, 2011: 293-94). Bu söylemle bağlantılı olarak, Türkiye'de kadınlara seçme-seçilme hakkını tanıyan yasanın kabul edildiği süreçle ilgili belirleyici bir varsayım, yukarıda değinildiği üzere, söz konusu dönemde siyasi haklar talep eden, hatta bu tür hakların bilincinde olan bir kadın hareketinin hiç var olmadığıdır. Oysa "kadınların tarihi"ne göre Türkiye çağdaş kadın hareketinin geçmişini 19. yüzyılın sonlarına kadar götürmek mümkündür (Tekeli, 1998; Sirman, 1989; Çakır, 2011). 1908'de kurulan dernekler ve yapılan yayınlarla Osmanlı'da eğitim, çalışma ve toplumsal hayata katılma talebi ile ortaya çıkan ve Avrupa'daki "kadınlara oy hakkı" talep eden kadın hareketiyle de bağlantıları olan bir kadın hareketinin varlığı bilinmektedir. Bunun ötesinde, 1935'te devlet eliyle kapatılan, erkeklerle eşit vatandaşlık hakları talep eden Türk Kadınlar Birliği benzeri örgütlenmeler (Tekeli, 2011: 28), siyasi haklar talep eden bir kadın hareketinin varlığını yok sayan ve seksenli yıllar boyunca TBMM'ye hakim olan varsayımı çürüten gelişmelerdir.

Böylece kadınların, siyasi haklar bilincine ve kendi taleplerini dile getirme yeteneğine sahip özneler olduklarını görmezden gelen bir yaklaşımın yansıması olarak minnet söyleminin, 1980'li yıllar boyunca kadınlara ilişkin görüşmelere hakim olduğu görülür. Aynı dönemde meclisteki görüşmelere egemen olan bir başka söylem de, "milli övünç" söylemidir.

2. Milli Övünç Söylemi

Söz konusu dönemde, kadınların seçme-seçilme hakları ile ilgili görüşmelere egemen olan bir başka söylem, "milli övünç" söylemidir. Bu söylemde yer alan vurgulara göre, söylemi oluşturan iki temel içerik şöyle özetlenebilir:

a. Karşılaştırma: Bu içerikte vurgu, Türk kadınının seçme seçilme hakkına, diğer ülkelerdeki hemcinslerinden daha erken bir tarihte kavuşmuş olması üzerindedir. Yasanın 50. yıldönümünde meclis başkanı açılış konuşmasına şöyle başlar: "Dünyanın ileri pek çok ülkesinde bu hakkın İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki anayasalarla tanındığı göz önüne alınırsa, bu tarihî olayın büyük anlamı daha da belirgin hale gelir" (Necmettin Karaduman, 1984: 782). Açılış konuşmasını takip eden görüşmelere hakim olan ifadeler de benzer karşılaştırma ifadeleridir: "Cumhuriyetimizin kurucusu eşsiz insan Atatürk'ün önderliğinde İsmet İnönü ve 191 arkadaşının kanun teklifiyle Türk kadını bu hakkı, gelişmiş ya da gelişmemiş birçok ülkeden çok önce elde etmişti" (Türkan Turgut Arıkan, 1984: 790). İfadelerden çıkan sonuca göre, söz konusu yasa önemini, uygulama pratiğinden ziyade, uygulanmaya konulduğu tarihsel dönemden almaktadır. Bu anlamda kadınların siyasi haklarının diğer ülkelerden önce yasalaştırılmış olması; bu yasaya diğer milletlerden önce Türk milletinin haiz olması, "milli övünç" söylemini kuran ve gerçekliği bu söylem üzerinden üreten temel unsurlardan biridir. "Milli övünç" söylemine içkin "böbürlenme"

hali de benzer ifadelerle kendisini gösterir: "Türkiye'de, kadın hakları, medenî ve ilerlemiş geçinmelerine rağmen, birçok devletten daha önce verilmiştir, onlara takaddüm etmiştir. Türkiye'de kadınlar kadın haklarına, ileri geçinen bir çok devletten önce, kavuşmuşlardır"(Beytullah Mehmet Gazioğlu, 1989: 305). "İleri geçinen bir çok devlet" ifadesindeki küçümseyici ton, sözü edilen devletler karşısında Türkiye devletinin üstünlüğüne ve ileri konumuna işaret eder. Bu anlatımlarda göze çarpan "biz" ve "onlar" şeklindeki ayrım, söylemin, ötekileştirmede nasıl kullanıldığının görülebilmesi için uygun bir örnek sağlar. Buna göre, karşılaştırma içinde ötekinin (onların) negatif sunumu, kendimizi (bizi) olumlu sunmamızı sağlayarak (van Dijk, 1993: 263) üstünlük duygusunu pekiştirir.

Milli övünç söyleminin, "öteki"nin karşısında radikal bir üstünlük duygusunu pekiştirmesinin yanı sıra bir sakıncası, mevcut eksiklik ya da yanlışlıkların üzerini örtmesidir. Bunun bir örneğini, 1984 senesinde Cenevre'de gerçekleştirilen Dünya Parlamentolar Birliği Kongresi'ndeki deneyimini aktaran milletvekilinin anlatımında görmek mümkündür; vekilin, ilk gündem maddesi kadın-erkek eşitliği olan kongrede dile getirdiği yegane şey, Türkiye'de kadınlara seçme-seçilme hakkının 50 yıl önce tanınmış olduğudur (Hüseyin Barlas Doğu 1984: 796). Vekilin aktardığı üzere bu ifadeler kongrede çokça alkış ve takdir toplamıştır. Kongrede benimsenen söylem, Türkiye'deki kadınların durumuna dair yarattığı "mutlak olumluluk" kurgusu ile, yaşanmakta olan sorunların üzerini örtmekte; gerçekliği böylece manipüle ederek "milli övünç"ü meşrulaştıran bir kaynağa dönüşmektedir. Milletvekilinin sözleri, bu söylemin kendi algısını nasıl şekillendirdiğini göstermesi açısından da önemlidir: "Bütün dünya milletleri Türk kadınının bugünkü durumunu [bilmekte] ve bunu takdir [etmektedir]" (Işılay Saygın, 1984: 796).

Milli övünç söylemi bağlamında anlam kazanan bir uygulama da, seçme-seçilme yasasının 50. Yıldönümü dolayısıyla TBMM'ye yabancı kadın parlamenterlerin davet edilmesidir. Aralarında Federal Almanya, Avusturya, İngiltere, İspanya, İsviçre, Norveç ve Çin'den gelen parlamenterlerin bulunduğu bu gruptan yalnızca "en yaşlı ve en kıdemli" olduğu için Çinli kadın vekile söz hakkı verilir. Diğer yabancı parlamenterlerin, yıldönümü vesilesiyle gerçekleştirilen görüşmelere yalnızca Türk parlamenterleri dinleyerek iştirak etmelerine izin verilmiştir. Uygulamanın açıkça işaret ettiği şey, 50 senelik bir geçmişi olan bu yasa dolayısıyla, bu yasaya daha geç tarihlerde ulaşmış olan "yabancılar" gözünde ve onların üzerinden milli övüncün pekiştirilmesidir. Böylece "biz" ve "onlar"ı karşı karşıya getiren "karşılaştırma" içeriğinin "milli övünç" söylemine nasıl şekil verdiği görülür. Bu söylemi oluşturan bir başka içerik de özcülüktür.

b. Özcü yaklaşım: Özcü yaklaşımda vurgu, "milli övünç" söyleminin "milli" kısmınadır. Bu yaklaşıma göre tarihin bilinen eski zamanlarından beri Türk topluluklarında kadınlar erkeklerle eşit statüye sahiptirler. Bu yaklaşım, klasik şekline şu ifadelerde ulaşır: "Türk toplumunda tarih boyunca kadına her alanda değeriyle mütenasip yer verilmiştir. Tarihî belgeler, özellikle Türk tarihinin eski dönemlerinde kadının devlet yönetiminde etkili bir yere sahip olduğunu belirlemektedir" (Necmettin Karaduman, 1984: 782). Özcü yaklaşım meşru temellerini genel olarak İslamiyet öncesi Türk toplumları tarihinden alır. Buna göre İslamiyet öncesi Türk kavimlerinde kadınlar hayatın başka alanlarında olduğu gibi siyasette de erkeklerle eşit bir konuma sahiptir ve devlet işlerinde oldukça etkilidir. Bu yaklaşıma dair örneklerden bazıları şöyledir: "Eski Türklerde de, kadının mevkii çok yüksekti, onlar toplumun bütün kesimlerinde erkeğinin yanında aktif görevler almışlardır. Mesela, Dede Korkut hikâyelerinde eski Türklerin yaşayışlarını yakından görmekteyiz.

Kadınların geniş hürriyetlere sahip olduklarını, ev işlerinin yanı sıra birinci sınıf binici olduklarını, ok ve yay kullandıklarını, güreş sporu yapaklarını, topluluklara riyaset ettiklerini, yönetimde söz sahibi olduklarını, savaşlara katıldıklarını ve bizzat kılıç kullandıklarını, yüzlerini örtmediklerini ve erkeklerle eşit haklara sahip olduklarını öğrenmekteyiz" (Göksel Kalaycıoğlu, 1984: 785).

Aynı yaklaşımın hakim olduğu benzer ifadelere tutanaklarda sıkça rastlanır:

"Konuyu bugün, üzerinde yaşadığımız topraklarımız ve Türk kavimleri ile milleti olarak ele alırsak; Anadolu'da yaşamış eski kavimlerden Hititlerde yapılan sözleşmelerde hükümdarın yanında zevcesinin de isminin bulunması siyasî hak bakımından sembolik de olsa bir eşitliği gösterir" (Işılay Saygın, 1984: 795).

İfadelerde görüleceği gibi, milli övünç söylemini kuran unsurlardan biri Türklüğün, kadınların erkeklerle eşit konumun öncülü olarak sayılmasıdır. Buna göre Türkler tarih boyunca, neredeyse özleri/doğaları gereği, eşitlikçi bir toplumsal örgütlenmeyi benimsemişlerdir. Özcü yaklaşımın böylece, tarihsel bağlamlarından kopardığı olayları milli bir bağlama oturtarak, milli övünç söyleminin kurulmasına katkı sunduğu görülmektedir.

3. Patriyotik Söylem

1980'li yıllara ait meclis tutanaklarında, kadınlara ilişkin görüşmelere hakim söylemlerden biri de "patriyotik söylem"dir. Bu söyleme göre kadınların siyasi haklarını elde etmelerinin önemli bir koşulu, "erkeklerle birlikte omuz omuza" savaşmış olmalarıdır. Mecliste, kadınların seçme-seçilme haklarına ilişkin bir çok görüşmeye egemen olan bu söylemi açıkça görebilmek için bir kaç örneğe bakmak yeterli olacaktır. Bunlardan biri, kadınların siyasi haklarını nasıl "hak ettikleri"ni şöyle açıklar: "Gerçekten tarih boyunca Türk kadını, Türk erkeği ile yan yana omuz omuza, vatanın ve milletin kurtuluşu, bağımsızlığı, gelişmesi, ilerlemesi ve mutluluğu için her zaman engin bir özveriyle ve gerçek bir (içtenlikle çalışmıştır" (Türkan Turgut Arıkan, 1984: 788). Bir diğer örneğe göre, kadınların savaşa katkılarının Atatürk tarafından onaylanması sayesinde kadınlar bu haklara kavuşmuştur: "Şunu önemle belirtmek gerekir ki, Atatürk; Türk kadınına bu yasal hakkını verirken onun (...) Kurtuluş Savaşına büyük katkısını anımsatmıştır"(Neriman Elgin, 1984: 783). Benzer ifadelere sıkça rastlanır: "(...) Büyük Atatürk'ün, kadın haklarını, cumhuriyetin en önemli ilkelerinden biri olarak görmesinde, (...) millî mücadeledeki kadın kahramanlarımızın; Gördesli Makbule, Kılavuz Hatice, Tayyar Rahmiye, Kahraman Fatma, Binbaşı Ayşe ve daha nice adsız kahramanların büyük payı vardır" (F. Rezan Şahinkaya, 1986: 151).

Patriyotik temelli kadın hakları söylemi, 20. yüzyılın uluslaşma sürecinin önemli bir parçası oldu. Ulus-devletin inşası, kadınların, devletin vatandaşları olarak, yeni rejime entegre edilmelerini gerektirdi. Bu durum, yeni rejimin, hem toplum içindeki meşruiyetini sağlamasının, hem de uluslararası devletler sistemindeki yerini alabilmesinin gereği olarak görülüyordu (Çağatay ve Soysal, 2011: 292). Bunu, katı ve geleneksel toplumsal cinsiyet normlarının hakim olduğu bir topluma kabul ettirebilmenin en etkili yolu, kadınların ulusal kurtuluş mücadelelerine yaptıkları katkıları öne çıkarmak olacaktı. Nitekim, 1934 yılında seçme seçilme hakkını genişletecek olan yasa TBMM'de tartışılırken, vekillerin üzerinde en çok durdukları konu da budur. Vekillere göre, kadınların siyasal haklarının genişletilmesinde öncelikli etken, savaşta erkeklerle birlikte savaşmış olmalarıdır: "(...)bir

memlekette ki, yurdun her tarafı istilâya uğradığı zaman, kadınlar ateş altında erkeklerle beraber omuz omuza çalışırlar" (İsmet İnönü, 1934: 82).

"Türk kadınını acun tanır. Erkekten hiç bir savaşta geri kalmamış, onunla omuz omuza yürümüş[tür]" (Refik, 1934: 83) Bunlara benzer bir çok ifade, kadınlara tanınan siyasi haklarla kadınların savaşta aldıkları konum arasında paralellik kurar ve 1980'li yılların meclisine de hakim olan patriyotik temelli hak söyleminin kökleri, böylece atılmış olur.

Örneklerin de işaret ettiği üzere, patriyotik söylem, erkeklerin değil kadınların hakları söz konusu olduğunda başvurulan bir söylem olarak öne çıkmaktadır. Erkeklere tanınan vatandaşlık haklarının temelinde böylesi bir patriyotik vurgu yatmazken, kadınların, vatandaşlık haklarından yararlanabilmeleri için "erkeklerle omuz omuza çarpıştıkları" referansına duyulan ihtiyaç, patriyotik söylemin cinsiyetçi içeriğine işaret etmesi bakımından önemlidir. Bu anlamda, erkeklerin siyasi haklarını böyle patriyotik bir düzlemden hareketle değerlendirmezken, kadınların bu haklara sahip olmalarını savaşa katılmış olmaları üzerinden açıklayan yaklaşımı benimseyen seksenler meclisine hakim olan toplumsal cinsiyete yönelik söylemin, cinsiyetçi bir içerik taşıdığını söylemek mümkündür.

Sonuç

Meclis tutanaklarına göz gezdiren biri, 1980'li yıllar boyunca mecliste "kadın" kelimesinin ne kadar seyrek kullanıldığına şaşıracaktır. Belli bir söylemde bir kavramın az kullanılması ya da hiç telaffuz edilmemesi, söz konusu kavramın işaret ettiği gerçekliğin farkında olunmaması ya da özellikle yok sayılması gibi anlamlara gelir. Her iki durumda da kavramın işaret ettiği gerçek, pratikten dışlanmaktadır.

Çalışmanın da işaret ettiği gibi seksenli yılların meclis tutanaklarında "kadın"ı bulmak da oldukça zordur. "Kadın" ifadesi, yalnızca kadınları ilgilendirdiği düşünülen konuların görüşüldüğü belirli tarihlerde meclis sahnesine çıkmıştır. Bu tarihlerin en önemlisi de, 1934 yılında kadınların seçme seçilme hakkını tanıyan yasanın yıldönümlerine denk gelmektedir. Bu yüzden bu çalışma, genel konular etrafında cereyan eden görüşmelerde kayıp olan kadınları, seçme ve seçilme haklarını almalarının yıldönümlerinde bulmaktadır. Kadınların kendi haklarının bilincinde olabileceklerine ve bunlar için mücadele edebileceklerine pek ihtimal tanımayan, buna bağlı olarak da, siyasal haklar eşitliğini, olsa olsa kadınlara yukarıdan aşağı verilecek bir lütuf, belli bir millete özgü cömertliğin bir ifadesi olarak benimseyen söylemlerin tespit edildiği tutanakların, cinsiyetçi ve patriyotik bir dil etrafında örülmüş oldukları görülmüştür. Öte taraftan, tüm bunlara rağmen kadınlara ilişkin sorunların politik söylemde yansımasını bulmuş olmasını, içeriğinden bağımsız olarak, olumlu bir gelişme olarak kaydetmek gerekir.

Kaynakça

Akgül Şahin Ayşenur (2008) *Türkiye'deki Kadın Milletvekilleri ve Meclisteki Çalışmaları (1935–2002)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akın Rıdvan (2000) *Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Birinci Döneminde Devlet Erkleri ve İdare*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Alpaslan Erhan (2013) *1923-1950 Dönemi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Maraş milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.

Annandale Ellen ve Anne Hammarström (2011) "Constructing the 'gender-specific body': A critical discourse analysis of publications in the field of gender-specific medicine," *Health* 15(6), s. 571-587.

Arat Yeşim (2008) "Contestation and Collaboration: Women's Struggles for Power in Turkey," *The Cambridge History of Turkey V4: Turkey in the Modern World*, Reşat Kasaba (der.) Cambridge, Cambridge University Press, s. 388-419.

Arı Mehmet (1998) "Erkek Egemen Mecliste Kadınlar", *20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek*, Oya Çitçi (der.) Ankara, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, s. 543-553.

Avcı Cemal (1999) *III. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Yapısı ve Çalışmaları (1927-1931)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bayrak Bahar (2007) "Meclis Tutanakları Işığında Türk Medeni Kanunu Değişikliği", *Hukuk Gündemi*, Sayı: 8, s.53-56.

Berksü Heves (2000) *Symbolic Masculine an Feminine Identities in Turkish Grand National Assembly* (Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Sembolik Erkeklik ve Kadınlık Kimlikleri), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çağatay Nilüfer ve Yasemin N. Soysal (2011) "Uluslaşma Süreci ve Feminizm Üzerine Karşılaştırmalı Düşünceler," *1980'ler Türkiyesi'nde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, Şirin Tekeli (der.) İstanbul, İletişim Yayınları, s. 291-301 (5. Baskı).

Çakır Serpil (2011) *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul, Metis (3. Baskı).

Duman Derya (2007) Gender Politics in Turkey and the Role of Women's Magazines: A Critical Outlook to the Early Republican Era. *Political Linguistics Conference*, Warsaw, Warsaw University.

Fairclough Norman (1989) *Language and Power*, London, Longman.

Fairclough Norman (2001) "The discourse of New Labour: critical discourse analysis," *Discourse as data: A guide for analysis*, Margaret Wetherall, Stephanie Taylor ve Simeon Yates (der.), London, Sage Publications, s. 229-226.

Fairclough Norman ve Ruth Wodak (1997) "Critical Discourse Analysis" *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction, Vol. 2*, *Discourse as Social Interaction*, Teun A. van Dijk (der), London, Sage Publications, s. 258-284.

Gazioğlu Elif (2010) *Mobilizing For Women's Organizations: Women Activists' Perceptions of Activism and Women's Organizations in Turkey*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, York, University of York, Centre for Women's Studies.

Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler. (2011) "Kadından Sorumlu Devlet Bakanlığının Kapatılmasına Karşıyız!,"

http://www.kadinininsanhaklari.org/kategori/haberler/29968/kadindan-sorumlu-devlet-bakanligi-nin-kapatilmasina-karsiyiz.

Küçük Mustafa (1998) *Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Fikri Yapısı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Lazar Michelle (2007) *Feminist Critical Discourse Analysis: Gender, Power and Ideology in Discourse*, New York, Palgrave MacMillan.

Örgün Mehmet Haluk (1998) *Eğitim Seviyesi ve Değişim Açısından Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Türkiye Büyük Millet Meclisi`nin Yapısı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Phillips Anne (1995) *Demokrasinin Cinsiyeti*, İstanbul, Metis Yayınları,.

Sirman Nükhet (1989) "Feminism in Turkey: A Short History," *New Perspectives on Turkey* Vol. 3(1), s. 1-34.

Şimşek Ayşe (2012) "Sosyal Medyada Kamusal Alandaki Kadına Dair Söylemler: İtiraf.com," *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt 4 (2), s. 51-61.

Tekeli Şirin (1998) "Birinci ve İkinci Dalga Feminist Hareketlerin Karşılaştırmalı İncelemesi Üzerine Bir Deneme", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Ayşe Berktay Hacımirzaoğlu (der.), İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, s. 337-347.

Tekeli Şirin (2011) "1980'ler Türkiyesi'nde Kadınlar", *1980'ler Türkiyesi'nde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, Şirin Tekeli (der.) İstanbul, İletişim Yayınları, s. 15-47 (5. Baskı).

Uçan Çubukçu Sevgi (2004) "1980 Sonrası Türkiye'de Kadın Hareketi: Ataerkilliğe Karşı Meydan Okuma" *Türkiye'de ve Avrupa Birliğinde Kadının Konumu: Kazanımlar, Sorunlar, Umutlar*, Fatmagül Berktay (der.) İstanbul, KA-DER, s. 55-75.

van Dijk Teun A. (1993) "Principles of Critical Discourse Analysis," *Discourse & Society* Vol. 4(2), s. 249-283.

van Dijk Teun A. (1995) "Aims of Critical Discourse Analysis," *Japanese Discourse* Vol. 1, s. 17-27.

van Dijk Teun A. (2001) "Political Discourse and Ideology,"

Jornadas del Discurso Politico, (basılmamış bildiri) Universtat Pompeu Fabra, Barcelona.

http://www.discourse-in-society.org/dis-pol-ideo.htm.

Yaramış Fidan (2012) *Türkiye Büyük Millet Meclisi I. Döneminde (23 Nisan 1920-1 Kasım 1922) Çıkarılan Adli, Sosyal, Kültürel Kanunlar ve Bu Kanunların Müzakerelerinde Muhalefet*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarih Anabilim Dalı.

Meclis Tutanakları Kaynakçası

Beytullah Mehmet Gazioğlu, 05.12.1989, Dönem: 18, Cilt: 34, 41. Birleşim.

F. Rezan Şahinkaya, 04.12.1986, Dönem: 17, Cilt: 33, 34. Birleşim.

Göksel Kalaycıoğlu, 05.12.1984, Dönem: 17, Cilt: 8, 34. Birleşim.

Göksel Kalaycıoğlu, 06.12.1988, Dönem: 18, Cilt: 18, 35. Birleşim.

Hüseyin Barlas Doğu, 05.12.1984, Dönem: 17, Cilt: 8, 34. Birleşim.

Işılay Saygın, 05.12.1984, Dönem: 17, Cilt: 8, 34. Birleşim.
İmren Aykut, 05.12.1984, Dönem: 17, Cilt: 8, 34. Birleşim.
İsmet İnönü, 05.12.1934, Dönem: 4, Cilt: 25, 12. Birleşim.
Necmettin Karaduman, 05.12.1984, Dönem: 17, Cilt: 8, 34. Birleşim.
Neriman Elgin, 05.12.1984, Dönem: 17, Cilt: 8 ,34. Birleşim.
Refik, 05.12.1934, Dönem: 4, Cilt: 25, 12. Birleşim.
Türkan Turgut Arıkan, 05.12.1984, Dönem: 17, Cilt: 8, 34. Birleşim.